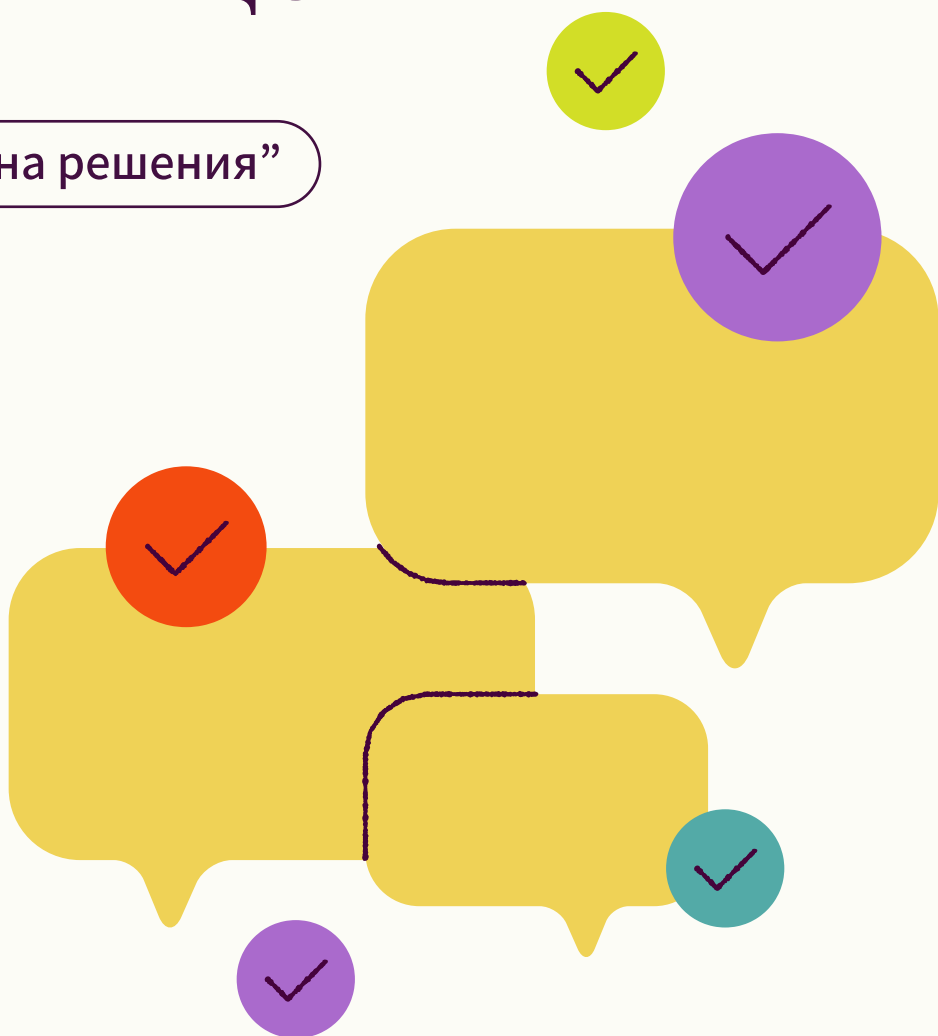

Бюджеты с участие на учениците в училище

Модул “Вземане на решения”

Бюджети с участие на учениците в училище: Модул “Вземане на решения”

Люба Батембергска
фондация „Малки стъпки”

Публикацията се разпространява под
Creative Commons Attribution – NonCommercial –
NoDerivatives 4.0 Международен лиценз
(CC BY-NC-ND 4.0)

Публикацията е разработена с финансовата подкрепа на Европейския Съюз. Изразените възгледи и мнения са единствено на авторите и не е задължително да отразяват възгледите и мненията на Европейския съюз или Националната агенция. Нито Европейският съюз, нито Националната агенция носят отговорност за тях.

Варшава – Бялисток – Милано – София – Сантандер 2026
FREE OF CHARGE

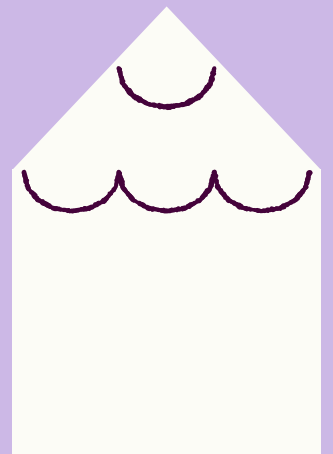
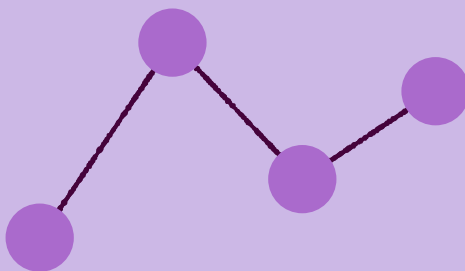
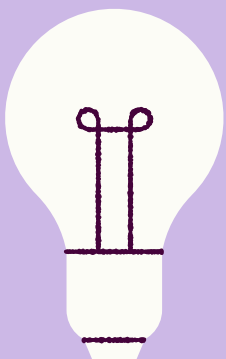
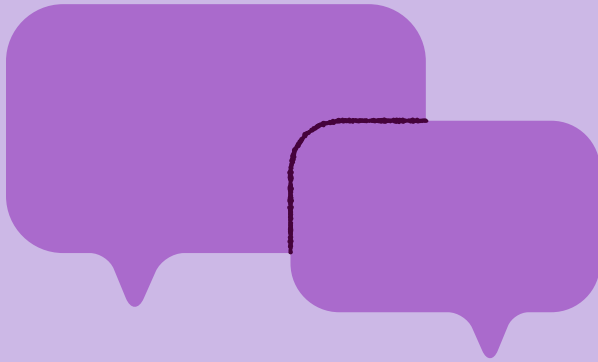
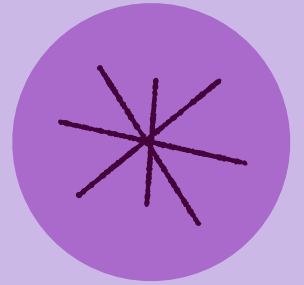
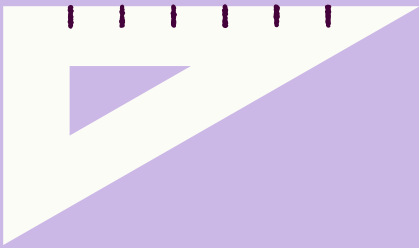
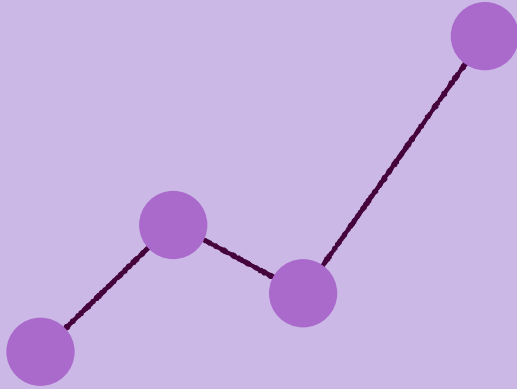
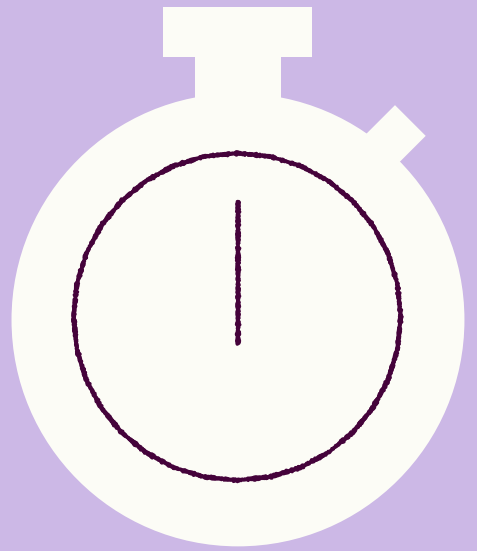
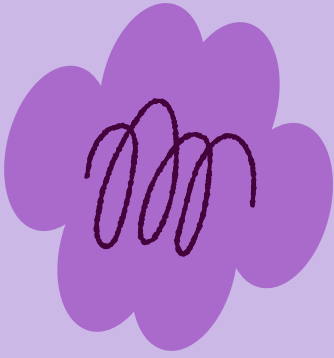
youthpb.eu

Бюджети с участие на учениците в училище

Модул “Вземане на решения”

Съдържание

Защо е важно?	8
Какво представляват правилата за ученическите бюджети?	9
Как да използвате помагалото	11
Преди да започнете	13
Тема 1: Бюджетът на учениците	15
Примерни въпроси за въвеждаща образователна игра	21
Право на глас, права на участие	24
Тема 2: Обсъждане на правилата за избори	31
Обсъждане на правилата на избори на ученическите бюджети	37
Тема 3: Обсъждане на изборните правила, II част	41
Въпросник Изборни правила, втора част	46
Тема 4: Компас – следващи стъпки	48
Карта на резултатите	51

Как да провокираме младите хора да бъдат граждански активни? Рано или късно е пълнолетието, за да се дават пълни граждански права? Как да балансираме между зрелостта и правото на участие?

Традиционно правото на гражданско участие започва с навършване на пълнолетие и овластяване с изборителни права. Ако се обърнем към Конвенцията за правата на детето на ООН, обаче чл.12 дава право на децата да участват във вземането на решения по въпросите, които ги засягат. Правото на участие е индивидуално, както според Всеобщата декларация за правата на човека, така и според Конвенцията и следва всеки ученик да има тази възможност.

Бюджетът на учениците дава право на младите хора да участват в избори и да упражняват правото си на глас, преди да навършат пълнолетие. Осигуряването на възможности за участие от детска възраст, когато се формира характера и погледа към света, изгражда демократични нагласи у младите хора от ранна възраст. **Бюджетиране с участие на учениците е образователна методология**, която създава демократични нагласи за гражданско участие в младите хора още в училищна възраст докато тренира меки умения на 21-ви век като проучване, финансова грамотност, планиране, аналитични умения, работа в екип. То дава възможност на младите хора да променят училището си според своите виждания и като участват в избори.

Методологията стъпва на овластяването на младите хора да въздействат според вижданията си върху най-близката среда около тях – училището. Учениците получават бюджет, който сами разпределят за подобрения, свързани с училище. Техни са инициативата и отговорността за предложенията за промяна на средата. В основата на бюджетирането с участие е предоставянето на пълна възможност на учениците да вземат решения за процеса и да участват в демократични избори. Това включва не само подаването на проекти и предложения какво да се

промени в училище, но и възможност да определят правилата, по които да се проведат изборите, организирането им и гласуване. Учениците стават създатели на процеса и вземащи решенията.

В Ню Йорк „Бюджетиране с участие на учениците“ е програма на Департамента по образование, за която училищата могат да кандидатстват, за да организират бюджети с участие на учениците. Предоставена е методология за организацията им, която включва гражданско образование за общинския бюджет и разработени уроци, чрез които всеки ученик може да предлага идеи за промяна на средата в училище.

От 2024-та година методиката на бюджетиране с участие на ученици и родители е задължителна за училищата, които кандидатстват за средства за ремонт от градския бюджет. По нея се разпределят 20% от субсидията, получена от училището.

Ключова разлика в бюджетите на ученици в сравнение със средствата отпускани за инициативи по предложение на Ученическите съвети, са субектите вземащи решения – учениците в първия случай, директорът във втория. При ученическите бюджети изборът на проекти се определя от гласовете подадени от учениците. Възрастните и директорът нямат санкция върху финалното решение.

Настоящото помагало може да се използва в първата фаза на гражданските бюджети за ученици – разработването на правилата, по които да се проведат. То предлага варианти, чрез които максимален брой учениците могат да участват в организацията на ученическите бюджети и в дизайна на процеса. Създаването на възможност за всяко дете да участва цели да избегнем практиките на детско участие базирани на консултации и допитвания с малка група активни млади хора.

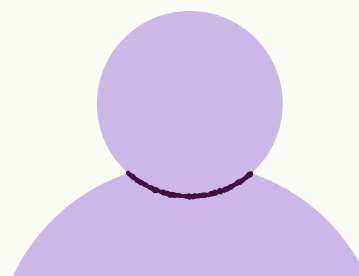
Защо е важно?

Въвличането на учениците в организиране на бюджета позволява да се разпространи информацията до тях, да се създаде чувство за собственост върху процеса, което да засили мотивацията им за участие. Паралелно с това се осигурява естествено време за рефлексия и обмисляне на проекти за промяна на средата.

Цели на помагалото

- Да се развият чрез преживяване нагласи за демократично участие в учениците.
- Да се засили демокрацията в училище чрез създаване на възможност за учениците да участват в определяне на правилата на техния бюджет.
- Да се създаде чувство за собственост върху процеса и да се насърчат за участие в оформяне на средата около тях.
- Да се отвори процеса на вземане на решения за ключови елементи на избирателния кодекс за широк брой ученици.

Какво представляват правилата за ученическите бюджети?

Мислете за тях като Избирателен кодекс – когато се провеждат избори един от елементите на демократичност е да има прозрачни, предварително установени правила, които се спазват и гарантират право на участие.

Избирателният кодекс за ученическите бюджети съдържа правилата, по които ще се организира ученическият бюджет и правилата за избор на проекти. Ето някои от основните им елементи:

- **размер на бюджета** – с какви средства разполагат учениците; съответно колко проекта ще се финансират.
- **подаване на проекти** – кой има право да предлага проекти, за какви дейности могат да се използват средствата, къде и как ще се подават, в какъв срок, каква е максималната им стойност.
- **обратна връзка** – от кого и в какъв срок ще бъде давана, колко време имат учениците да допълнят проектите си.
- **избирателни кампании** – кога започват, колко време имат младежите, за да съберат подкрепа за своите предложения, къде и как ще може училищната общност да се информира за проектите преди да гласува.
- **избори** – кога и как ще се гласува, кой има право да участва, един ученик колко гласа има или за колко проекта може да гласува, къде ще бъдат обявени резултатите.
- **осъществяване** – кой поема отговорност и в какъв срок за прилагане на спечелилите идеи.

За да се привлекат учениците да участват, да имат собственост върху процеса и за да развият нагласи за демократично участие, настоящото помагала предлага стъпки, с които те могат да участват в създаване на изборителния кодекс. За целта са **отворени за обсъждане с учениците ключови елементи на изборителния кодекс**:

- Кой има право на глас;
- Как да се гласува – онлайн, офлайн,
- Какви дейности могат да се финансират с ученическия бюджет;
- Колко време е нужно на учениците за проучване и разработване на проекти;
- Как да се разпространи информацията, така че да стигне до всички в училищната общност.

Помагалото съдържа интерактивни дейности, подходящи за обсъждане на правилата за гласуване и за изборния кодекс с широк брой ученици. Предложените **кратки сценарии за обсъждане на правилата са избрани така че да отговарят на два основни принципа**:

- Всеки ученик да изрази мнението си;
- Количествените данни да могат да бъдат обработени, така че във вземане на решението да участват широк брой ученици.

Как да използвате помагало

Настоящото помагало се фокусира върху първите стъпки при организация на ученическите бюджети: определяне на правилата за организиране на избори и това какви проекти могат да се финансират.

Структура на помагало

- Мозайка за представяне на бюджета на учениците с кратки модулни материали, които да използвате. Сценарий за интерактивна сесия, с която да ги запознаете с процеса и игри.
- Две сесии с дейности в час, базирани на техники, удобни за вземане на решения и получаване на конкретни резултати;
- Компас за следващите стъпки – обобщаване на резултатите от гласуването на учениците по класове, финализиране на правилата на изборителния кодекс, подготовка за събиране на идеите на учениците, популяризиране на бюджета на учениците..

Всяка тема съдържа резюме, обучителни цели, продължителност, сценарий и материали. Последната тема е насочена към обобщаване на резултатите от обсъжданията на правилата по класове и определяне правилата на ученическите бюджети.

Още идеи

Преди да започнете обсъждане на правилата в училище, може да намерите съвети как да организирате екипа чрез нашето:

➤ [Ръководство за координационни екипи](#)

Гражданските бюджети може да се наградят с теми от гражданското образование, свързани с местното самоуправление. Ъането на пространство, в което учениците да се информират

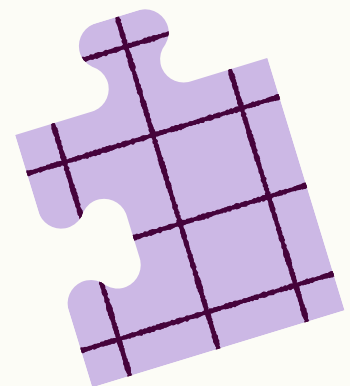
и ангажират с темите през ролеви игри и интерактивни техники повишава мотивацията им за участие в гражданските бюджети за ученици. Ето няколко идеи за подготовка на процеса:

- Приложен обучителен модул за местната власт, връзката ѝ с всекидневния живот, механизма на вземане на решения в местната власт и правата на гражданите, критериите за най-добър град, разработен от „Малките стъпки“, България. Разработен с ролеви игри, казуси и материали, продължителност до 5 учебни часа. Версии за 5–7 и 8–12 клас.

➤ Герои на промяната 5-8 клас

➤ Герои на промяната 9-12 клас

- Темы за бюджета на общината и финансова грамотност, разработени от Департамента по образование на град Ню Йорк, които свързват ученическите бюджети с приложна информация за бюджета на общината и личните бюджети. Продължителност от 2 до 5 учебни часа.

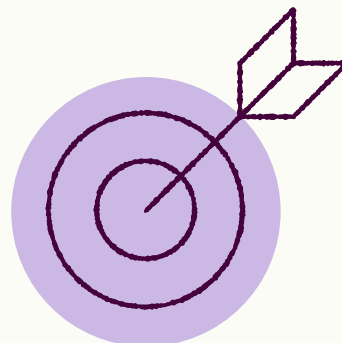
Преди да започнете

Основните стъпки при организиране на ученическите бюджети са представени на графиката по-долу.

Както всяко начинание, има нужда от екип преди да го стартирате. Има различни опции за съставяне на Координационен екип – ръководството заедно с учители, Вие заедно с други колеги учители, учители и ученици, ученици заедно с възрастен координатор, Ученическият съвет, подкрепен от ръководството. За различните варианти може да Ви бъде полезен Наръчника „Направи го сам“.

- Преди да започнете обсъждане на правилата на Бюджета на учениците с тях, ето няколко решения, които ще Ви помогнат:
- Какви средства ще алокирате за Бюджета на учениците? Вземете решение предварително, за да обявите сумата, когато представяте бюджетирането с участие на учениците.
- Определете пилотните класове, с които ще обсъждате правилата на бюджета.
- По кои въпроси от изборителния кодекс учениците ще вземат решение? По кои ще решава Координационният екип?
- С колко време разполагате?
- Ще търсите ли доброволци сред учениците, какви ще са техните задачи? Лесно ще ги наберете докато представяте ученическите бюджети и обсъждате правилата.

01

Тема: БЮДЖЕТЪТ на учениците

Резюме

Дейността запознава учениците с практиката на гражданските бюджети за ученици – цели и организация на процеса. Темата е фокусирана върху връзките между индивидуалното право на участие и въздействието върху общността и заобикалящата ги среда. Припомня основни права на децата и правото им на участие по въпроси, които ги засягат.

Цели

- Да се създадат нагласи у учениците за про-активно гражданско отношение към средата, близка до тях;
- Да се запознаят с практики за бюджетиране с участие на учениците и практики за участие в училищната общност.
- Да се подготвят за създаване на правила за гражданските бюджети за ученици

Продължителност

40 мин.

Подготовка

Подгответе занимателен quizz, който насочва към правата на ученика и на гражданите за участие в местната власт. Може да използвате примерните въпроси в Приложение 1. Една от използваните от нас платформи е Nearpod, тъй като предлага безплатни анимирани куизи.

Необходими ресурси

Интернет връзка

Въведение в темата през анимиран quizz

Примерни въпроси за дискусия

- Какви права имат децата, свързани с участие във вземането на решения;
- Имат ли право възрастните да участват във вземането на решения за бюджета на общината. Кой има право да взема решения за бюджета в общината?
- Кой определя за какво да се харчи бюджета на училището?

Въвеждане на бюджетизиране с участие на ученици

Учениците се запознават с бюджета с участие на гражданите и неговите етапи, свързани с демократичното право на глас и функциите на общинския бюджет.

Чрез работа в малки групи и учене в сътрудничество те изследват:

- структурата на общинския бюджет,
- процеса на вземане на решения на местно ниво,
- индивидуалното право на глас;
- как се организират бюджетите с участие на гражданите.

Учениците използват метода на учене със сътрудничество. Всяка група изследва конкретна тема – индивидуално право на глас, бюджет на общината, бюджет на учениците. Всяка

образователна карта съдържа ключова информация. Учениците заедно сглобяват темата и отговарят на предизвикателства за рефлексия.

В Приложение 2 ще намерите описание на дейността и образователните карти.

Стъпка 3

Представяне на гражданските бюджети за ученици

- Запознайте учениците с концепцията за гражданските бюджети за ученици. Може да използвате материалите по-долу. Може да направите връзка и с правата на децата в Конвенцията на ООН за правата на детето.
- Представете добри практики в други страни.
- Представете основните етапи при организиране на бюджета на учениците:
 - Определяне на правилата на Бюджета на учениците;
 - Подаване на проекти от учениците;
 - Обратна връзка за проектите от Координационния екип и учителите;
 - Финализиране на проектите;
 - Кампания сред връстниците;
 - Учениците гласуват – избори на проекти;
 - Обявяване на резултатите;
 - Осъществяване на спечелите идеи.

Дефиниция

Бюджетирането с участие е демократичен процес, в който учениците решават как да се разпредели част от бюджета на училището по проекти за подобряване на средата в училище. Учениците разработват проекти и гласуват кои да се осъществят. Те определят и правилата, по които се организират изборите.

Повече ресурси по темата може да намерите тук:

- **Бюджетиране с участие** – синтезирана информация за бюджетите на учениците и различни практики от училища в Ню Йорк на сайта на една от първите организации, въвели ученическите бюджети в САЩ.
- **Подробен наръчник** как да организирате ученическите бюджети с разработени урочни планове и дефиниции. Ако имате време само за кратка информация, но не и за задълбочено проучване по темата, Въздействието ще ви покаже основните цели, стъпки и добавена стойност на ученическите бюджети.
- **Карта на ученическите бюджети** – събира добри практики на бюджетиране с участие на учениците в Полша, Чехия, Ирландия, Аризона. Разработена е от консорциум от организации от Полша „Поле за диалог“ и „Социална лаборатория“, „Споделено бъдеще“, Великобритания, Университета на Гранада, Испания и „Общностни места“, Северна Ирландия по проект „Ускорител за бюджетиране с участие на учениците“ по програма Еразъм.

➤ **„Направи го сам“** – наръчникът разработен от консорциума за училища с конкретни стъпки как да организирате ученическите бюджети. Основни идеи как, може да намерите и примери с добри практики.

➤ **Конвенцията на ООН за правата на детето** обяснена за деца от УНИЦЕФ. Може да намерите адаптиран текст на Конвенцията с кратко видео. Всяка държава има детска версия и ресурси на сайта на държавните агенции за закрила на детето.

Стъпка 4

Брейнсторминг на идеи за подобряване на средата в училище

Може да използвате платформи за онлайн брейнсторминг на pearpod, ментиметър или друга подходяща платформа. Интегрирайте въпросите в презентацията на бюджета на учениците.

Стъпка 5

Представете следващите стъпки

Учениците определят правилата за организиране на избори в училище – кой има право да гласува, за какво да се използва бюджета, времевата линия. Уточнете кога ще бъдат обсъжданията.

Приложение 1

Примерни въпроси за въвеждаща образователна игра

Въпрос 1

Вярно или не: За да имаш права,
трябва да си пълнолетен.

☐ Да

☐ Не

Въпрос

2

Законът за образованието дава определени права на учениците в училище. Но кое от изброените не е едно от тях?

- ☐ Да имат свои представители в учителския съвет
- ☐ Да предлагат извънкласни или избираеми предмети, които искат да учат
- ☐ Право на образование
- ☐ Да извиняват сами отсъствията си
- ☐ Да участват във вземането на решения, които ги засягат

Въпрос

3

Кой има право да гласува за бюджета на общината?

- ☐ Феновете на Тейлър Суифт (The Swifties)
- ☐ Министър-председателят
- ☐ Кметът
- ☐ Общинските съветници

Въпрос

4

Как ще изглежда градът зависи от това как се използва местният бюджет. Кой може да предлага за какво да се изразходват средствата на общината?

- ☐ Кметът, общинските съветници и гражданите
- ☐ Министър-председателят и народните представители
- ☐ Батман и Лигата на справедливостта, живеещи на бул. Сънсет
- ☐ Само кметът и общинските съветници

Въпрос

5

Гражданските бюджети са средства от общината, за които гражданите могат да гласуват, за да решат как да бъдат използвани. Има ли такива бюджети във вашата община?

- ☐ Да
- ☐ Не

Право на глас, права на участие

Резюме

Учениците работят в малки групи, за да изследват общинския бюджет и процеса на вземане на решения на местно ниво, историята на всеобщото изборително право, включително това на жените, бюджетите с участието на гражданите и правото на децата да участват във вземането на решения. Дейността е разработена по метода учене в сътрудничество. Всяка група получава по една тема. Учениците разполагат с индивидуални карти с част от съдържанието по темата. Заедно учениците в групата сглобяват „учебния пъзел“ и отговарят на предизвикателства за рефлексия.

Продължителност

30–40 мин.

Необходими ресурси

Образователни карти

Стъпки

1. Разделете учениците на малки групи и раздайте образователните карти. Всеки ученик се запознава със своята карта, след това групата сглобява цялата тема и търси отговори на предизвикателствата.
2. Всяка група представя своята тема. Това са някои примерни въпроси за дискусия след всяка тема, за да затвърдите допълнително резултатите от самостоятелното учене:
 - Как общинският бюджет е свързан с обществените услуги и ежедневието? Дайте примери. Ако бяхте кмет, в какво щяхте да инвестирате повече средства?
 - Кой има право да взема решенията? Как е разпределена властта между кмета, общинските съветници и гражданите?
 - Гражданите не могат да гласуват директно за общинския бюджет. Смятате ли, че това е справедливо? Защо или защо не?
 - Как младите хора биха могли да повлияят на общинския бюджет, дори ако нямат право да гласуват? Как гражданите биха могли да имат гумата по вземането на решения относно общинския бюджет
 - Защо според вас на някои групи (жени, бедни, млади хора) е било отказано правото на глас в миналото?
 - Каква част от гражданите според вас са имали право на глас през 19-ти век?
 - Как се отразява на живота на хората, когато нямат право да участват в политиката?
 - На каква възраст според вас младите хора трябва да имат право на глас?
 - Ако учениците можеха да имат право на глас в училище, какво бихте променили първо?
 - Ако вашият град въведе бюджетиране с участието на гражданите, какъв проект бихте предложили?
 - Означава ли бюджетирането с участието на гражданите да имат гумата по общинския бюджет?
 - Трябва ли всички ученици да гласуват или само определени класове? Защо?

Резултати

Учениците ще могат да:

- Обяснят структурата на общинския бюджет, да определят как бюджетните решения влияят върху комуналните услуги, образованието, обществения транспорт и качеството на живот и да правят разлика между правата на гражданите и представителите за участие във вземането на решения.
- Опишат историята на избирателните права в своята страна и в Европа, включително всеобщото избирателно право на мъжете, избирателните права на жените, отличителното равенство и бариерите за участие в обществения живот, и да са наясно със своите права, свързани с участието.
- Разбират и участват в бюджетирането с участието на гражданите, като осъзнават как гражданите, включително учениците, могат да предлагат, обсъждат и гласуват по проекти, които подобряват общността. Ще могат да определят етапите на ученическите бюджети.

Образователни карти

Бюджетът на общината

Общинският бюджет е планът за това как местната власт получава и изразходва средства, за да направи общността комфортно място за живеене.

Бюджетът има две основни части:

- Държавна субсидия, пари, които идват от държавата. Те обикновено се предоставят на общината за предоставяне на ключови услуги като образование в училище, здравна помощ в болниците.
- Собствени приходи: пари, които идват от самата община – това са местните данъци и такси, плащани от жителите и бизнеса.
- Бюджетът се използва за плащане на услуги и програми, които правят живота да протича гладко и да се чувстваме добре. Например комунални услуги като събиране на отпадъци, почистване на улици и осветление. Образование – финансиране за училища, детски градини и библиотеки. Обществен транспорт – поддръжка на автобуси, пътища и спирки. Обществени пространства – паркове, градини и места, където хората се срещат и играят.

Заедно те съставляват местните услуги, които помагат за създаването на безопасно, чисто и добро място за живеене.

Как се приема бюджета на общината?

Кметът предлага бюджета на общинския съвет
Приема се в комисията по бюджет и финанси
Гласува се от общинските съветници
Приема се с мнозинство от 50%

Кой има право да гласува за бюджета

Въпреки че, кметът предлага бюджета, той няма право да гласува за него. Гражданите също нямат право на глас. Бюджетът се гласува само от общинските съветници. За да се приеме е необходимо мнозинство от 50%.

Какви права имат гражданите при приемане на бюджета

Преди да се гласува, бюджетът се обявява публично и на обществено обсъждане. Всеки гражданин има право да предложения към бюджета. Гражданите имат право да участват в заседанията на общинските комисии, които обсъждат бюджета. Но нямат право на глас. Могат да присъстват и на заседанията на общинския бюджет

Какво са местните данъци и такси

Местните данъци са средства, които всяка година се плащат за недвижимите имоти, на които сме собственици. Има и други местни данъци, които плащаме еднократно – например при купуване на имот, наследство, дарение. Местните такси се заплащат за услуги предоставяни от общината. Всяка година се заплаща такса за обработване на отпадъците и почистване на града. Други такси са еднократни при ползване на различни услуги – издаване на удостоверение за раждане, разрешително за строеж. Местните данъци и такси, за които плащат гражданите, дават собствените приходи на общините.

Правото на глас

Прегизвикателства

- Сглобите пъзела – какво е общински бюджет, кой го определя, кой има право да гласува по него, какви могат да правят гражданите?
 - Намерете бюджета на Вашата община.
 - Кои местни услуги са най-необходими за вашето семейство или използвани най-много?
 - Ако можете да изберете едно нещо, което да бъде финансирано от общинския бюджет следващата година, кое би било то?
-

Кой има право да гласува през 19-ти век?

В повечето европейски страни през 19-ти век някои, но не всички са имали право да гласуват. Правото на глас обикновено е било ограничено от възраст, имуществено и образование.

Испания е една от първите, които въвеждат правото на глас с Конституцията на Кадис (1812 г.), предоставяйки правото на глас на всички мъже над 25 години, но отказвайки го на членове на армията и духовенството. По-късно Конституцията от 1869 г. понижава възрастовата граница до 21 години и предоставя правото на всички мъже, независимо от професията им.

По това време в Италия, след обединението (1861 г.), по-малко от 2% от гражданите са могли да гласуват. Законът изисква мъжете да са над 25 години, грамотни и да плащат поне 40 лири годишни данъци. Реформата от 1882 г. понижава възрастта за гласуване до 21 години, намалява наполовина изисквания данък, но изисква висше образование – поне три години обучение, за да се гласува. Това разширява електората до около 2 милиона мъже.

В България изборителните права са въведени веднага след освобождението през 1878 г. За всички мъже над 21 години, без изисквания за собственост, данъци или образование.

Кога се въвежда правото на глас в Европа?

До 20-те години на миналия век почти всички мъже в Европа можеха да гласуват, но жените все още се бореа за своя ред. В началото на 20-ти век обаче правото на глас далеч не беше равно.

През 1912 г. Испания ограничи правото на глас – на хората над 70 години, както и на духовниците, съдиите и нотариусите, беше забранено да гласуват. През 1932 г. Испания най-накрая въведе всеобщо изборително право за всички над 25 години. Италия разшири правото на глас поетапно – през 1912 г. всички мъже над 30 години можеха да гласуват. По-младите можеха да гласуват само ако са завършили военна служба, са платили данъци или са завършили начално училище. След Първата световна война, през 1919 г., Италия даде на всички мъже право на глас. Полша предостави всеобщо право на глас на всички мъже след обявяването на независимост през 1918 г. България го имаше от 1879 г., а Търновската конституция вече позволяваше на всички мъже над 21 години да гласуват.

Последната европейска държава, която предостави пълно изборително право на всички мъже, беше Малта през 1948 г.

Всеобщото изборително право за мъжете (всички мъже могат да гласуват) в цяла Европа обаче беше наистина постигнато едва през 1978 г., тъй като режимите в Испания и Португалия в края на 30-те и 70-те години на миналия век ограничиха правото на гражданите да гласуват.

Кога гласуват жените?

Жените получават право на глас много по-късно в сравнение с мъжете. Това става по различно време в Европа. Финландия е първата европейска страна, която дава право на глас на жените, през 1906 г.

Протокол от гласуване от изборни книжа, показва че около 30 жени са гласували през 1836 г. във Великобритания. Тези дами са били изключение, тъй като са били богати собственици на бизнес, които са плащали високи данъци. След Първата световна война Великобритания най-накрая разрешава на **жени над 30 години** да гласуват или по-млади, **ако са били домакини**, завършили университет или са плащали повече от 5 паунда данъци.

Десет години по-късно, през **1928 г., жените във Великобритания получават равни права** на глас с мъжете. Полша предоставя равни права на глас както на мъжете, така и на жените, след като **обявява независимост през 1918 г.**

Италия и България въвеждат избирателно право на жените след Втората световна война, през 1945 г.

Испания дава право на глас на жените през 1931 г., но пълното равенство идва едва през 1978 г., след революцията.

Жените, които се борили за правото на глас са наричани суфражетки.

Всеобщата декларация за правата на човека

След Втората световна война между държавите съществуваше общо разбиране, че мирът може да трае само ако основните права на всеки човек са защитени, независимо къде живее и какъв е произходът му.

През 1948 г. Организацията на обединените нации приема Всеобщата декларация за правата на човека. Държавите се споразумяват, че правото на глас е основно човешко право. Член 21 от Декларацията за правата на човека гласи: „Всеки има право да участва в управлението на своята страна, пряко или чрез свободно избрани представители.“

Това означава, че всеки възрастен – независимо от пола, богатството или произхода си – има право да гласува. Други универсални права, които са свързани с това, са тези за редовни и честни избори, за да може волята на гражданите да бъде изразена.

Имат ли децата право на глас?

Въпреки че децата под 18 години нямат право да гласуват, Конвенцията на ООН за правата на детето, приета от Организацията на обединените нации през 1989 г., гласи, че децата имат право да изразяват мнението си.

Член 12 дава право младите хора да участват в решенията, които засягат живота им – в училище, у дома и в тяхната общност. Това важи и когато става въпрос за образование, свободно време, здраве и всички аспекти на живота им.

Възрастните трябва да приемат сериозно мнението им и да го вземат предвид, когато вземат решения. Това означава, че учениците имат право да споделят идеи, да говорят за проблеми и да помагат за подобряване на училището и средата си.

Прегизвикателства

- Сглобите пъзела – в продължение на векове хората не са имали право на глас. Когато за първи път са го получили в Европа, при какви условия? Кога гласуването става право на всеки? Ами жените? Какви права за участие във вземането на решения имат децата?
- При кои решения в училище учениците определено трябва да имат гумата?

Гражданските бюджети

Какво са гражданските бюджети?

Гражданите нямат право пряко да участват във финалното решение за какво да се използва бюджета на общините.

Бюджетите с участие на гражданите са средства от бюджета на общината, за които гражданите имат право да решат в какво да се инвестират. Те предлагат какво да се промени и направи в градската среда. След това гласуват кои проекти да бъдат осъществени с наличните пари.

Кой определя правилата?

Правилата за избори за кмет, общински съвет и парламент се провеждат се определят с изборителен кодекс приет от парламента.

В гражданските бюджети правилата се определят от общината. В бюджета на учениците от вас. Някои от основните правила ще определите са: са кой има право да гласува, какви са условията за участие в избори, как се гласува, как определят резултатите.

Идеите

Също като възрастните в гражданските бюджети, учениците имат право да предлагат свои идеи за подобряване на средата в училище.

За целта ще трябва да **разработят проект** – да идентифицират проблема и какво искат да се промени; да направят проучване за решенията и какъв бюджет ще е необходим; какви ще са резултатите от проекта.

Избори

Както във всички избори, така и в тези в училище, първо се провежда **изборителна кампания** за популяризиране на идеите и набиране на привърженици. От вас зависи как ще запознаете повече връстници с вашите предложения за подобряване на средата в училище.

Следват **Избори за проекти**, които ще се финансират с бюджета на учениците. Кой ще има право да гласува и как ще се гласува зависи от правилата за участие, които ще определите.

Преброяване на резултатите и обявяване на победителите.

Резултати

Проектите, спечелили най-много гласове ще бъдат осъществени.

Учениците в Полша, Унгария, САЩ използват своите бюджети за различни подобрения в училище – класни стаи, възможности за спорт и фитнес, теми, които им е интересно да учат, подобрения в средата.

Какви бихте искали да промените в училище?

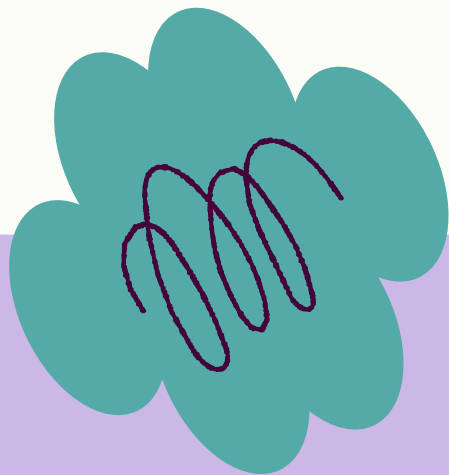
Бюджети на учениците

Учениците нямат изборителни права преди 18 години, но в гражданските бюджети за ученици те имат право да гласуват. Имат мнение и могат да предложат какво да се промени в училище. Тук те гласуват за какво да се използват средствата, а не възрастните.

Предизвикателства

- Сглобете пъзел: Всеки от вас има парче знание, съберете ги заедно: Какво е гражданския бюджет? Какво е бюджет с участието на учениците? Какви са етапите?
- Има ли във вашия град граждански бюджети?
- Кои реални проблеми във вашето училище в момента се нуждаят от решаване?
- Как учениците могат да гарантират, че тяхният бюджет е изхарчен справедливо?

02

Тема: Обсъждане на правилата за избори

Резюме

Дейността позволява правилата за организиране на избори за ученически проекти да се обсъдят с всички ученици в класа. Предложените средства дават възможност всеки ученик да гласува за правилата на бюджета на учениците, да се съберат количествени данни на ниво клас и да се обобщят резултатите на ниво училище (Тема 4). Така всяко дете може да упражни индивидуално правото си на участие във вземане на решения.

Цели

- Да се даде възможност на учениците да обсъдят основни правила на изборите за ученически бюджети.
- Да се мотивират за участие в демократичен процес чрез определяне на правилата му;
- Да се заграви училищната общност чрез участие на учениците във вземане на решения, свързани със средата около тях.

Продължителност

20 мин.

Необходими материали

Онлайн връзка, листи, stick notes, стикери за гласуване

Основни въпроси за обсъждане

- Какви дейности може да се финансират от бюджета на учениците? Има ли такива, които не са позволени?
- Кой има право да предлага подобрения и подава проекти?
- Колко време имат учениците да разработят своите проекти?
- Колко време да продължи избирателната кампания?

Стъпка 1

Обобщение

Припомнете накратко какво представляват бюджетите за учениците и какви са основните етапи. Може да направите връзка и с гражданските бюджети за възрастни и правото за гласуване. Може да използвате някое от кратките видеа.

- Направи го сам – анимираното видео разполага с бюджетирането с участие на учениците и търси добавената стойност на процеса. Направено е по проект „Акселератор за ученически бюджети“.
- Ученици от Полша разказват – видеото е направено от Социална лаборатория, Полша, които работят с училищата.

Стъпка 2

Представете въпросите, които ще се обсъждат от учениците.

Стъпка 3

Изберете кой подход предпочитате

- **Вариант А:** онлайн анкета
- **Вариант Б:** обсъждане в класа офлайн

Предимства

Онлайн анкетите позволяват автоматично, бързо и лесно обработване на мнението на учениците и количествените данни. Резултатите могат веднага да бъдат споделени с класа. Дават възможност всеки ученик да гласува в кратко време. Игровите техники предоставят повече възможност за обмисляне преди учениците да направят избор.

Минуси

Онлайн анкетите нямат елемент на мотивация на учениците и вдъхновение. Могат да се добавят енерджайзъри и предшестващи въпроси за рефлексия към тях. Офлайн техниките искат допълнително време за обработка и нанасяне на резултатите от гласуването на учениците.

Вариант

A

Онлайн анкета

Подгответе анкетни карти по темите: допустими типове дейности, кой има право да подава проектни предложения, какви да са сроковете за разработване на проект и на кампанията след това за представяне на проектите пред училищната общност. Може да използвате примерните въпроси в Приложение 3.

За онлайн въпросниците може да използвате Google forms, MS forms, Survey platform. Безплатната версия на последната платформа предлага различни шаблони за дизайн на анкетите, различни групи въпроси и неограничен брой респонденти.

Може да използвате и платформи за сондиране като Sli.do, Mentimeter, Wayground (Quizziz), но безплатните им версии имат ограничения в броя участници в анкетите, формати на обработка

на данните и брой анкети, които могат да се провеждат едновременно и други. Силната им страна е, че учениците могат да видят резултатите в реално време. Същият ефект може да постигнете и с останалите инструменти, ако направите индивидуална анкета за всеки клас и след това обобщите резултатите на ниво училище.

Изборния кодекс на ученическия бюджет

Правилата, свързани с изборния кодекс за гражданския бюджет на учениците могат да са различни. Няма едно унифицирано правило. Важно е правилата да не нарушават основни демократични принципи: участие, равнопоставеност, прозрачност, информираност, свобода на избора.

Преди да започне гласуването, направете обсъждане с учениците на различните възможности, които всяко правило създава. Примерни въпроси:

- Какви дейности да могат да се финансират с ученическия бюджет? Споделете примери каква е практиката на други места. Какви проекти ще са най-полезни за учениците – подобрения в средата, свързани с учене, свободно време и почивка в училище, спорт, др.? Може ли малък проект да има голямо въздействие?
- Кой има право да подава проекти? Може ли това да са отделни ученици, има ли право група от ученици също да подаде проект? Може ли един човек да предложи повече от една идея?
 - Условието да се подават проекти само от група ученици, насърчава работата в екип.
 - Ако всеки има право да подава проект, се запазва индивидуалното право на участие и на изразяване на мнение.
- Колко време ще ви е нужно за разработване на проект?
- Колко време да предвидем за предизборна кампания, за да наберете поддръжници в училище? Как информацията ще достигне до максимален брой ученици и до тези, които не познавате? Предвидете време да направите вашите рекламни материали.

Ако някои ученици не разполагат с телефони, може да използвате Вариант Б или да обсъдите въпросите с техниката Съгласен съм/Не съм съгласен.

Обсъждане в класа офлайн

1. Изберете доброволци и разпределете задачите

- Потърсете трима доброволци, чиято задача е да броят резултатите и да ги обявят в края на часа. Те може да работят в екип с представителя на класа в Ученическия съвет.
- **Въпрос:** Какви дейности може да се финансират с бюджета на учениците?

2. Работа в малки групи

- Раздайте листи от флипчарт и маркери. Всяка група дава отговор на 2 въпроса:
 - За какво може да се изразходва бюджета на учениците?
 - Какви дейности няма да се финансират?
- Оставете 5 минути за обсъждане.

3. Всяка група има по една минута да представи предложенията си

- Помолете доброволците да записват типовете дейности. Помогнете им с групирането и обобщаването им. Нанесете резултатите на картата с резултати (Виж Приложение 5.).

4. Разходка за гласуване

- Дискусия. Може да използвате въпросите от Вариант А.
- Направете постери с обсъжданите въпроси. Поставете ги на различни места в класната стая.
- Поставете задача на доброволците: записват различните опции за всеки въпрос, предложени в дискусията.
- Учениците отбелязват с точки или stick notes на постерите, кои опции предпочитат. Може да добавят и нови предложения.

5. След гласуването доброволците преброяват резултатите

- Оставете 5 минути в края на часа за обявяването им.

Обсъждане на правилата на избори на ученическите бюджети

Въпрос 1

Какви дейности могат да се финансират от бюджета на учениците?

Създайте въпрос с множествени отговори. По-долу са някои от най-популярните дейности:

- ☐ Подобрения в класните стаи
- ☐ Подобрения в коридорите и тоалетните
- ☐ Училищни дейности
- ☐ Идеи, свързани с образование
- ☐ Подобряване на средата в училище
- ☐ Други

Въпрос

2

Какви няма да бъдат финансирани

Може да посочите повече от един отговор:

- ☐ Проекти извън територията на училището
- ☐ Индивидуални стипендии
- ☐ Проекти, свързани с омраза
- ☐ Екскурзии?
- ☐ Други

Въпрос

3

Кой има право да подава проекти

Може да посочите повече от един отговор:

- ☐ Всеки ученик
- ☐ Ученици от до клас
- ☐ Учители
- ☐ Само групи от ученици
- ☐ Само учители и ученици
- ☐ Само учители и директора

- ☐ Родители
- ☐ Родители и ученици
- ☐ Друго

Въпрос 4

Какъв срок имат учениците да разработят проекти за ученическият бюджет

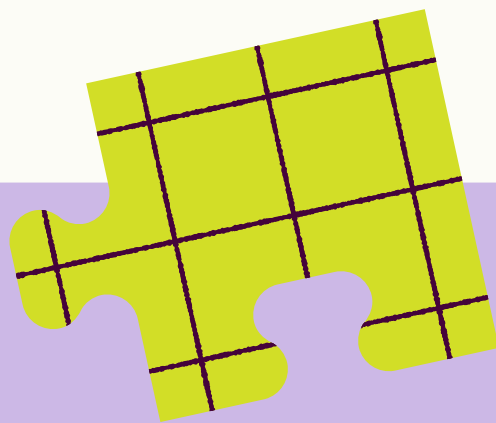
- ☐ Една седмица
- ☐ Две седмици
- ☐ Три седмици
- ☐ Друго

Въпрос

5

Колко време е нужно за кампания,
за да намерите поддръжници
сред съучениците си

- ☐ Една седмица
- ☐ 10 дни
- ☐ Две седмици
- ☐ Три седмици
- ☐ Друго

Тема:
Обсъждане
на изборните
правила, II част

Резюме

Темата продължава обсъждането на основни правила на изборния код за ученическите бюджети: кой има право на глас, как да се гласува, как да се популяризира информацията в училище.

Цели

- Да се даде възможност на учениците да гласуват индивидуално и да определят основни правила на изборите за бюджета на учениците.
- Да се мотивират за участие в демократичен процес чрез определяне на правилата му;
- Да се заграви училищната общност чрез участие на учениците във вземането на решения, свързани със средата около тях.
- Да се създадат нагласи за демократично участие.

Необходими ресурси

интернет връзка, флипчарт, карта за нанасяне на резултатите.

Продължителност

20 мин.

Стъпки

Може да продължите с избраните методи за определяне на изборните правила в предходната тема или да смените подхода. Предимствата и слабите страни на онлайн анкетите и на интерактивните офлайн методи са описани в предходната тема. Ако прилагате офлайн подхода, може да използвате картата с резултати от тема 2.

Предложените методи и във втората част на обсъждане на изборните правила са избрани така, че да позволят бързо и по-лесно събиране на количествените резултати от гласуването на учениците. Основната цел на гласуването е всеки ученик да има възможност да даде мнение, тъй като правото на мнение и участие е индивидуално.

Стъпка 1

Подгответе кратък енерджайзър

Стъпка 2

Обратна връзка

Споделете резултатите от обсъждането на правилата до момента и до къде сте стигнали с подготовката на гражданските бюджети за ученици.

Стъпка 3

Дискусия. Продължете с определяне на следващите правила

Примерни въпроси:

- Кой има право да гласува и участва в избора на проекти и в разпределянето на бюджета? Имат ли право на глас учениците 1–4 клас? Какво знаят малките ученици, което убягва на по-големите?
- Как предпочитате да се гласува? Онлайн, с урна, други предложения?
 - Гласуването с урна в междучасието или с организирано по класове дава възможност на най-много ученици да се включат.

- Дигиталното участие е все по-популярно и дава възможност бързо да се обработят резултатите.
- Има и други опции – в някои училища организират събития за гласуване в актовата зала или физкултурния салон, например.
- Как да се популяризира кампанията? Помислете за различни канали.
 - Официалните канали на училището в социалните медии, екраните в коридора, сайта показват, че гражданският бюджет на учениците е инициатива на училището. Така информацията може да стигне и до възрастни хора. Групите за информация на класовете са друга възможност. Колко ученици четат училищните канали?
 - Личните срещи с останалите съученици дават отлична възможност да представите идеите си и да ги ангажирате. Потърсете съдействие от ръководството на училището, за да представите проектите си.
 - Някои училища създават специални събития, панаири, за представяне на проектите. Така се разпространява идеята за ученическите бюджети сред цялото училище.

Стъпка 4

Гласуване

Вариант

A

Подгответе анкетни карти по темите: кой има право на глас, как да се гласува. Използвайте същата платформа като в тема 2. Може да използвате примерните въпроси в Приложение 4.

За събиране на идеи от учениците как да се популяризира кампанията може да използвате някоя от платформите, които позволяват набиране на предложения в реално време: задайте въпроса в [mentimeter](#), [sli.do](#), [nearpod](#) или друга предпочитана от Вас платформа.

Вариант

B

Подгответе постери за двата въпроса с основните твърдения:

- Всички ученици 1–12 клас имат право да гласуват;
- Само ученици от над 5-ти клас има право да гласуват
- Гласуваме онлайн;
- Гласуваме офлайн, в урна.

Поставете ги на различни места в стаята. Разходка за гласуване – учениците обикалят и гласуват само за твърденията, с които са съгласни.

Доброволците обобщават резултатите и ги нанасят в картата за резултати. Отделете няколко минути в рая на часа за обратна връзка за резултатите от гласуването.

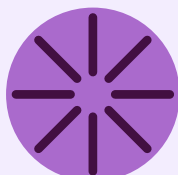
Въпросник Изборни правила, втора част

Въпрос 1

Кой има право да гласува за
бюджета на учениците?

Посочете само един отговор:

- ☐ Всеки ученик в училище
- ☐ Само учениците от 5 до 12 клас
- ☐ Само учениците от 8–12 клас

Въпрос

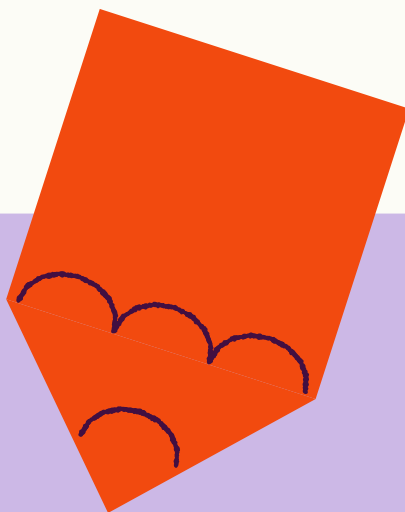
2

Как ще гласуват най-много ученици според вас?

Посочете само един отговор:

- ☐ С онлайн гласуване
- ☐ Гласуване с бюлетини с урни в училище
- ☐ Гласуване с бюлетини в час
- ☐ Друго, моля посочете

04

Тема: Компас — следващи СТЪПКИ

Цели

- Да се създадат правила за бюджета на учениците от тях самите.
- Да се изградят нагласи за демократично участие от училищна възраст чрез преживяване.
- Да се мотивират учениците за участие чрез получаване на обратна връзка и вземане под внимание на тяхното мнение.
- Да се засили училищната общност чрез участие на учениците във вземането на решения за средата, която е близо до тях.

Заедно с представителите на Ученическия съвет, организационния екип или доброволци, обобщете резултатите от гласуването по класове.

Финализирайте Избирателния кодекс с Координационния екип. Някои от въпросите, свързани с организацията и правилата за ученическите бюджети, които да се вземат предвид:

- Подгответе електронна форма за подаване на проекти. Примерна може да намерите тук.
- Как ще се подават проектите и в какъв срок;
- Критерии за допустимост на проектите;
- Определете кой ще дава обратна връзка на проектните предложения, в какъв срок;
- Посочете как учениците ще могат да се запознаят с предложените проекти;
- Как и кога ще се проведат изборите;
- Къде ще бъдат обявени резултатите.

Примерен вариант на Изборен кодекс може да намерите в Наръчника „Направи си сам“, а това е Изборния кодекс на 108 СУ „Никола Беловежов“ в София.

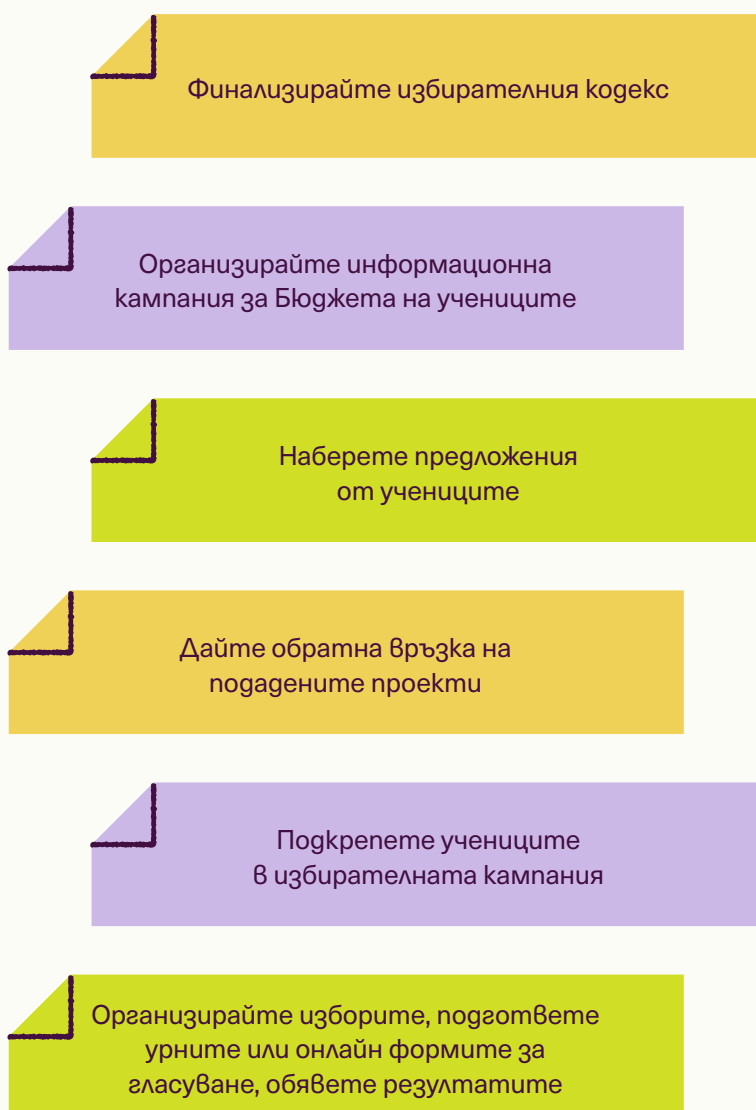
Подгответе визуализация. Дайте възможност на доброволец/доброволци да визуализират постер с резултатите.

Представете резултатите обратно в класовете. Може да използвате 5 минути от часа за целта. Използвайте за разпространение и каналите, предложени от учениците при обсъждането на изборните правила.

След като организационният екип стане готов с останалата част от изборния кодекс, разпространете правилата на Ученическите бюджети.

След като сте взели заедно с учениците ключови решения за техния бюджет, финализирайте Избирателния кодекс и организацията за провеждане на Бюджета на учениците.

Подгответе:

Не забравяйте да празнувате осъществените идеи на учениците и подобренията в училище.

Карта на резултатите

Прил. 3	Отговор	Клас 1	Клас 2	Клас 3	Общо	Резултати	Коментари
В. 1	1						
	2						
	3						
	4						
	5						
	6						
В. 2	1						
	2						
	3						
	4						
	5						
В. 3	1						
	2						
	3						
	4						
	5						
	6						
В. 4	1						
	2						
	3						
	4						

	Отговор	Клас 1	Клас 2	Клас 3	Общо	Резултати	Коментари
В. 5	1						
	2						
	3						

Прил. 4	Отговор	Клас 1	Клас 2	Клас 3	Общо	Резултати	Коментари
В. 1	1						
	2						
	3						
В. 2	1						
	2						
	3						
	4						

